

Irena Stramljič Breznik
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
irena.stramljic@uni-mb.si

POJMOVANJA IN POIMENOVANJA BESEDNIH ZDRUŽB V SLOVENISTIKI

Prispevek prinaša pregled v slovenistiki različnih poimenovanj za pomensko organizirane besedne združbe na časovni osi stotih let (1904–2004) z namenom, da se poiščejo vzroki za precejšnjo terminološko neenotnost. Ugotovljeno je, da so različna pojmovanja slovenskih avtorjev pogojena z različnim razumevanjem leksikalne organiziranosti. Prva skupina razpravljalcev izhaja iz Trierjevega paradigatskega, druga iz Porzigovega sintagmatsko organiziranega pomenskega polja. Izrazijsko in pojmovno izčiščevanje se je pokazalo kot nujno potrebno izhodišče za nadaljnje raziskave na tem področju.

1. Uvod

1.0. Spoznanje, da je tudi leksikalni sestav jezika sistemski, je bilo teoretično uzaveščeno relativno pozno, tj. šele v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja. Za utemeljitelja teorije pomenskega polja, zasnovanega na paradigatskih razmerjih, velja namreč Jost Trier z delom *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes* (1931), medtem ko je na vidik sintagmatskih leksemskih razmerij opozoril Walter Porzig (1934).

1.1. V slovenistiki lahko v okviru slovnice opazimo prve odzive na ta spoznanja v Toporišičevem srednješolskem učbeniku (1996:89) in v slovnici (2000:116) z naslednjo formulacijo: »Besedje (leksiko) si navadno predstavljamo kot tiskano (pisano) abecedno urejeno zbirko teh enot v posebnem tipu besedila, imenovanem slovar (pomen 1 v SSKJ), tudi besednjak. Zgradba besedja v naši zavesti pa ne temelji na kakšnem abecednem zaporedju. Predstavljamo si jo lahko kot nekako otočje, na vsakem teh različno velikih otokov pa »bivajo« posebne skupine besed, ki so med seboj ožje povezane.« (podčrtala avtorica). Z zgledoma sta predstavljeni dve od takih združb, ki ju imenuje besedna družina in besedno polje.

1.2. Seveda pa bi bilo zmotno misliti, da je to v slovenskem prostoru sploh prvo ali edino pojmovanje, da se besede medsebojno družijo po določenih načelih. V nadaljevanju bomo puščali ob strani zanimanje za besedno združbo, ki nastane na podlagi skupnega korena in se imenuje besedna družina, saj je bila podrobneje predstavljena na drugih mestih tako z vidika poimenovanja kot strukture (Stramljič Breznik 2005:193–205) in izdelan poskusni slovar slovenskih besednih družin za iztočnice na B (Stramljič Breznik: 2004). Na časovni osi nas bo zanimal potek in pobude za oblikovanje izrazov za tiste združbe, ki nastajajo na podlagi pomenskih medbesednih razmerij in ki se, kot bo mogoče videti, v slovenistiki definicijsko in poimenovalno razlikujejo. Zato bo posebej zanimivo odkriti morebitne vzroke za tako stanje.

2. Izrazje za pomensko povezane besedne združbe v slovenistični literaturi 20. stoletja

2.0. V nadaljevanju predstavljene avtorje in pobude za njihovo razpravljanje o pomensko vezanih besednih združbah lahko razvrstimo v tri skupine. V prvo skupino sodijo Fran Ilešič, Jože Stabej in Marko Jesenšek, ki so tudi poimenovalno najbolj neenotni, ker vsak izmed njih uporabi svoj termin. Pobude za razpravljanje so zgodovinsko-leksikografske, saj so se ukvarjali s preučevanjem slovarskega dela Andreja Čebula, ki je pri ureditvi besedja izhajal iz nazornega nauka, tj. prikaza z besedami strukturiranega pojmovnega sveta. To pa je z leksikografskega vidika pomenilo odklon od vodilne semaziološke k onomaziološki ureditvi slovarja. V drugo skupino se uvršča Ivan Lajovic, čigar izraz se je uveljavil pri vseh nadaljnjih raziskovalcih tega obdobja. Na potrebo po pomenskem organiziranju besed pa je opozoril v zvezi z računalniškim jezikoslovjem

in izdelavo avtomatičnih prevajalnikov, ki zahtevajo podporo dobro organiziranih različnih tipov slovarjev. Tretjo skupino predstavljajo leksikologi Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša: France Novak, Jaka Müller in Milena Hajnšek-Holz, ki so se tudi terminološko najbolj poenotili. Njihov motiv razpravljanja je sinhrono-leksikografski, spodbujen s potrebami po učinkovitem in doslednem razlaganju slovarskih pomenov v nastajajočem SSKJ ob dejstvu, da je bilo slovensko slovarsko pomenoslovje in pomenoslovje sploh še slabo razvito.

2.1. Prvi, ki je na začetku stoletja uporabil za naše razpravljanje zanimiv izraz, je bil Fran Ilešič (1904:114–158), literarni in kulturni zgodovinar, publicist in pedagog. V *Časopisu za zgodovino in narodopisje* je tega leta predstavil tretji natis knjižice *Enu Mala Besedishe Nemrizh Slovinskiga inu Nemshkiga Jesika*, prvič izšle leta 1789. Ilešič avtorstva ni pripisoval Andreju Čebulu, kot je to danes splošno sprejeto, hkrati pa ugotovil, da knjiga sestoji iz dveh delov in le prvi ustreza naslovu slovar. V njem namreč vzporedno stojijo na prvem mestu slovenske, na drugem pa nemške besede istega pomena, a ne po abecednem redu, ampak red določa stvarna zveza, zaradi katere ves ta slovarček razpade na več (šestnajst) stvarno različnih oddelkov oz. **stvarnih skupin** (npr. krstna imena; deli človeškega telesa, dušni pojavi; imena oseb po rodbinskem razmerju in poklicu; deli hiše; poljski pridelki; obleka; jedi in pijače; bolezni; domače četveronoge živali; domače ptice; gozdne in poljske ptice; nevarne živali in take, ki se zde nevarne; drevje, vmes drugovrstne besede; živali; kar je videti na travniku, na polju, v gozdu; besede najrazličnejšega pomena po abecednem redu; voz, deli vprege, poljsko orodje; še nekatere rastline). Predvsem je ugotovil, da ne gre za klasični abecedni slovar, v katerem iščemo razlage neznanih besed, ampak gre za prvi nazorni nauk, kakor ga najdemo nato še v nekaterih kasnejših abecednikih. Torej je omenjeni slovar učna knjiga, »ki obsega v prvem delu doslej najstarejši poznani slovenski nazorni nauk« (Ilešič 1904:116). Namen slovarja pa je bil po Ilešičevem mnenju dvoj, naučiti čitati (na to kaže delitev besed na zloge) in se hkrati učiti tudi nemščino, kot uporabniki pa so predvideni odrasli in ne otroci v šoli.

2.2. Čez točno petdeset let je o tej isti knjigi, sestavljeni iz slovarskega s 1015 slovenskimi besedami in nemškimi ustrezniciami ter poučnega dela z dvostolpičnim slovensko-nemškim čtivom za pouk ljudstva, pisal tudi Jože Stabej (1954). Povod mu je bil najden nov izvod v mariborski Študijski knjižnici, za katerega je na podlagi analize ugotovil, da gre za

prvi natis iz leta 1789, avtorstvo pa je nasproti Ilešičevemu omahovanju z največjo verjetnostjo pripisal Andreju Čebulu. Opozoril je sicer na njegovo zgledovanje po Pohlinovem slovarju *Tu malu besedishe treh jesikov* iz leta 1781, vendar tudi pokazal na njegovo preseganje (npr. 20 rastlinskih imen pri Pohlinu, Čebul jih navede kar 70). Bistvenega pomena za naše razpravljanje je Stabejevo oponiranje Ilešičevi trditvi, da gre za doslej najstarejši poznani slovenski nazorni nauk, saj je Stabej z natančnim pregledom starejših slovarjev dokazal, da je prvega napisal že Matija Kastelec okrog 1680 ob koncu svojega rokopisnega slovarja *Dictiunarium latino-carniolicum*. Za njim pa je tudi Hipolit na koncu slovarja *Dictiunarium trilingue* iz leta 1711–1712 na 75 straneh zbral »v nič manj kot 150 **pomenskih skupinah** še danes upoštevanja vreden slovenski pisan svet«, ki ga je prevedel iz Komenskega *Orbis pictus* 1686. Enako je Stabej navajal tudi tovrstni nekoliko skromnejši dodatek v Apostljevem rokopisnem slovarju *Dictiunarium Germanico-Slavonicum* iz leta 1760 in nemško priredbo Bohorič-Hipolitove slovnice iz 1758, v kateri je okrog tisoč slovenskih besed razvrščenih v 33 samostalniških in 12 glagolskih **pomenskih skupin**. Jože Stabej je v nadaljevanju prispevka še štirikrat uporabil zvezo **pomenska skupina**.

2.3. Še zadnji, ki je opozarjal na posebno mesto Čebulovega slovarja v tradiciji slovenskega slovaropisja na Štajerskem, je bil Marko Jesenšek (1999:355–372). Ponovil je misel obeh predhodnih razpravljalcev, da ne gre za pravi slovar, saj je slovarsko urejenih besed zelo malo. Dejansko je to zbirka slovensko-nemških besed, kjer dvojnice niso razvrščene abecedno, ampak se «družijo po posameznih **tematskih skupinah**, npr. Imena, Človek, Hiša, Obleka, Hrana, Bolezni, Domače in druge živali, Voz in orodje, Zdravilne rastline.»

2.4. V kontekstu zbornika *Problemi semantike, sintakse in obravnave tekstov* je Ivan Lajovic (1972:164–173) v okviru raziskovanja strojnega prevajanja in s tem povezanega samodejnega oblikovanja besedilnih povzetkov predstavil potrebo po predhodnem oblikovanju več baz podatkov oz. slovarjev. Med njimi je izpostavil predvsem tiste, ki jih je mogoče uporabiti za razpoznavanje sintaktičnega mesta in pomena besed v stavku, ter tiste, v katerih so besede urejene v **pomenske skupine**. Slednjih podrobneje ni definiral, vendar je pri omembi t. i. slovarja sinonimov pojasnil, da vanj združujemo besede v skupine, imenovane pomenske kategorije. Besede v eni pomenski kategoriji družijo do neke mere skupne karakteristike. Tako je beseda uvrščena vselej v tisto kategorijo, katere

druge besede imajo njej najbolj podobne lastnosti. Za predstavnike pomenskih kategorij pa so izbrane besede z najbolj splošnim pomenom, tj. njihove lastnosti se ujemajo do neke mere z lastnostmi vseh besed kategorije. Razpravljal je torej o pomenskih skupinah, v katerih so besede znotraj kategorij pa tudi kategorije same hierarhično urejene.

2.5. Od sredine sedemdesetih let, ko je izšel eden prvih pomembnejših člankov (Novak 1975), pa do izdaje monografije (Novak 2004) je praktično trideset let za potrebe leksikografskega dela s svojimi razpravami sooblikoval in razvijal pomenoslovje v slovenistiki France Novak. V uvodnem poglavju monografije o samostalniški večpomenskosti pri protestantskih piscih je podrobneje definiral tudi **pomensko skupino** kot »združenje pomenov različnih besed, katerih skupna lastnost je, da se vedejo v jeziku podobno, [...] da jih uporabniki jemljejo kot enote, ki so si tipsko podobne in zato imajo v jeziku tudi podobne tipične zveze.« Združevanje pomenov in izrazov na podlagi najrazličnejših povezav je možnih in realiziranih veliko. Menil je, da je morda najbolj znano tako imenovano **semantično polje**, ki zajema izrazje za kako vsebinsko povezano področje resničnosti in se pri tem sklicuje na Ahmanovo. Pomenska skupina je le ena izmed takih povezav in je pomembna enota pomenskega sestava, ker odraža stvarnost. Pojave stvarnosti klasificira po skupnih in razlikovalnih potezah. Skupne poteze jih uvrščajo v skupino, razlikovalne jim določajo mesto v skupini (Novak 2004:13).

V poglavju Sistemskost besednega zaklada je podrobneje razložen pomen kot sestav pomenskih sestavin, in sicer sestavino, ki uvršča pomen v pomensko skupino, imenuje glavno, sestavine, ki uvrščajo pomen na določeno mesto v pomenski skupini, pa imenuje posebne pomenske sestavine. Višja enota od pomena je torej **pomenska skupina**; pomenske skupine, ki jih združuje skupna pomenska sestavina, kot je npr. predmetnost, imenuje **pomenske vrste** ali **pomenska področja**. Predmetnostno pomensko področje deli nato konkretno še na štiri podpodročja, in sicer na pomenske skupine o človeku in delih telesa, pomenske skupine o živalih in njihovih telesnih delih, pomenske skupine o rastlinah in njihovih delih ter pomenske skupine o objektih v naravi, napravah in orodjih. Posebej navaja, da pomenska skupina združuje tudi antonime, ker je glavna pomenska sestavina ista, posebna pa je ravno nasprotna.

Pomenska skupina je odvisna od kriterijev, po katerih je narejena. Če so kriteriji široki, je široka in narobe. Najširša pomenska skupina bi po-

krivala besedno vrsto. Pri pomenskem popisu je treba uporabiti bistveno ožje pomenske skupine (Novak 2004:50).

2.6. S pomenoslovjem samostalnika se je ukvarjal tudi Jaka Müller (1980:35–46). Prispeval je zanimiv pregled razvoja slovenskega pomenoslovja. Na primeru (*železo*) pa je opredelil pomensko enoto besede kot pomenko ali semem, ki je sestavljen iz hierarhične nadpomenke kot jedrnega dela razlage (*kovina*) in še nekaj pomenskih sestavin, ki predstavljajo dopolnilni del razlage (*se da kovati, je dobro prevodna*). Znova je uporabil izraz **pomenska skupina**, njeno pojmovanje pa razložil na primeru pomenske skupine človek. Vse osnovne pomenke iz te pomenske skupine bodo imele za jedrno sestavino pomenko človek. Pokazal je na hierarhični razpon med razlagano pomenko in naslovno pomenko pomenske skupine (*atlet > športnik > človek > oseba/kdor*). Predstavil je še shematično preglednico pomenske skupine za rastline, v katero vključuje jedrno sestavino: a) nadpomenko (rastlina); b) prilastkovno omejeno nadpomenko (kulturna, krmna, eksotična rastlina) in c) nadpomenko vmesene podskupine (gram, drevo, plevel). Tem sledijo še dopolnilne (kasneje imenovane razločevalne (Müller 1982:157)) sestavine, ki vključujejo: a) vidik dela rastline (cvet, plod, list); b) vidik lastnosti – fizikalnih, kemičnih (barva, oblika, okus, vonj); c) vid glagolskega odnosa (uporaba, namen izvir); č) drugi odnosni vidiki (čas, prostor). V naslednjem članku je misel o trdni in jasni povezanosti besed v okviru besedne vrste, besedne družine še enkrat razvil, hkrati pa bi se po njegovem prepričanju sistem povezanosti besedja s sistemizacijo pokazal v okviru **pomenskega oz. pojmovnega polja** (Müller 1981: 10–16).¹

2.7. V sestavku o Narečnih prvinah v slovarju slovenskega jezika je izraz **pomenska skupina** prevzela tudi Milena Hajnšek-Holz (1989:79–99) pri pomenski analizi v SSKJ sprejetih narečnih samostalnikov. Izhajala je iz Novakovih in Müllerjevih ugotovitev, da »[s]amostalnike lahko razvrstimo v več pomenskih skupin, kot so človek, žival, rastlina, predmet, zemljišče, naravni pojavi, abstraktni samostalniki itd.« Posamezne obsežne skupine pa je delila na več podskupin (pri človeku npr. jih navaja šest: Človek glede na spol in starost, sorodstveno razmerje, telesne lastnosti ipd.).

¹ Istega leta je izraz pomenska skupina uprabila tudi Ada Vidovič Muha (1981: 19–41) v članku Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov.

2.8. Če povzamemo bistveno, lahko ugotovimo, da so predstavljeni avtorji o besednih združbah pisali iz različnih pobud, v terminološkem smislu pa so se poenotili vsaj pri jedrnem izrazu **skupina** (3. pomen po SSKJ: kar ima v okviru kake razporeditve, razdelitve enake, podobne značilnosti), medtem ko v odvisnem delu uporabljajo izraze **stvarna**, **pomenska** in **tematska**, pri čemer bi lahko govorili o ontološkem (SSKJ: *stvar* 1. kar je, obstaja ali se misli, da je, obstaja, in se pojmuje kot enota), pojmovnem – osredinjenem na sliko objektivne resničnosti v zavesti uporabnika (SSKJ *pomen* 1. kar beseda vsebuje glede na označevani pojem, predmet) in konceptualnem vidiku strukturiranja znanja o svetu in sebi (SSKJ: *tema* osnovni, osrednji predmet obravnavanja (ali umetniškega dela)).

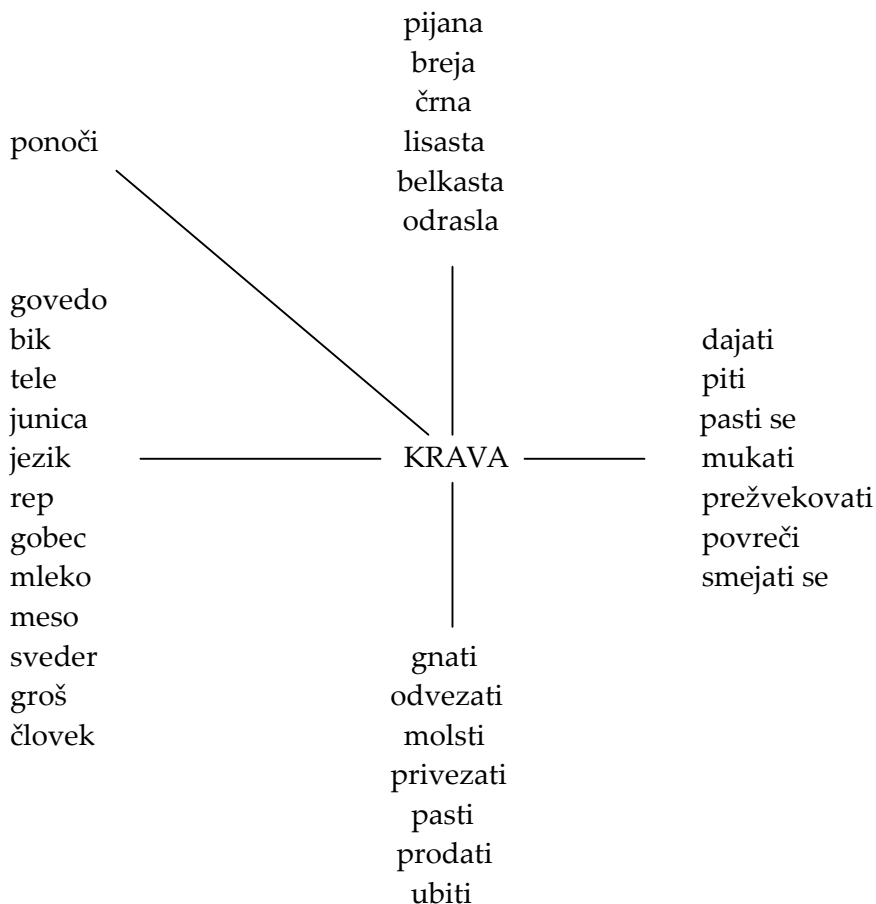
Pojmovanje skupine je lahko zelo široko ali pa ozko zamejeno. Skupina se navzdol lahko členi na več podskupin, navzgor pa tvori vrsto ali področje. Pri vseh avtorjih je opaženo, da jo razumejo kot hierarhično organiziran pomenski sestav.

3. Izrazje za pomensko povezane besedne združbe v slovenistični literaturi 21. stoletja

3.0. V tem razdelku bodo predstavljena pojmovanja dveh avtorjev in skupine avtoric, ki so o pomenski strukturiranosti besedja pisali istega leta 2000 z vidika znanstvene slovnice (Jože Toporišič), leksikalnega pomenslovja (Ada Vidovič Muha) in šolskega učbenika za jezikovni pouk (M. Križaj Ortar, M. Bešter idr).

3.1. *Slovenska slovnica* J. Toporišiča (2000:118) vključuje identično poglavje, prvotno objavljeno v gimnazijskem učbeniku (1996:91), in termin **besedno polje** predstavlja z definicijo, da so to sosedske besede, ki tvorijo poimenovanja za pojavnost v istih prostorskih, časovnih ali vzročnostnih združbah.

Prikaz 1: Besedno polje (Toporišič 1996, 2000)

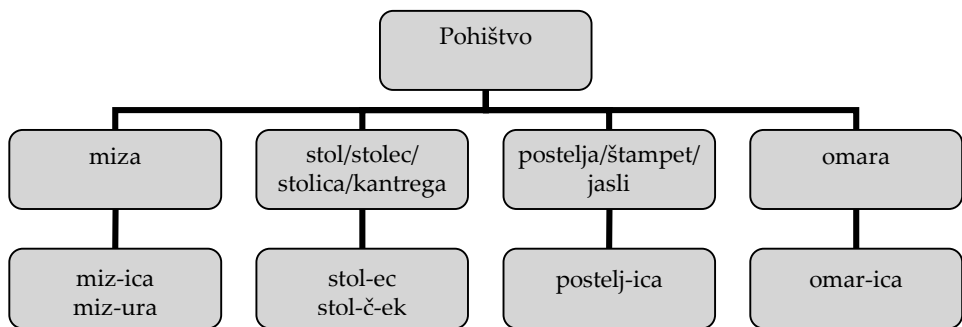

Iz grafa je razvidno, da se na podlagi slovarskega sestavka v SSKJ beseda *krava* povezuje s pridevniki (*pijana, črna ...*), z glagoli, ki označujejo njeno delovanje (*piti, pasti se ...*), z glagoli, ki označujejo delovanje človeka v zvezi z živaljo (*gnati, molsti ...*), s samostalniki (*govedo, bik ...*) in celo s prislovom (*ponoči*), saj obstaja frazem *ponoči je vsaka krava črna*. Z izjemo besede *govedo*, ki je nadpomenka h *kravi*, je razvidno, da je besedno polje organizirano na sintagmatskih razmerjih. Zanimivo pa je avtorjevo nadaljevanje (Toporišič 2000:119), da na te sosedske besede lahko navežemo še druge, na *mleko* npr. *mlečen, mlekar, mlekarica, mlekarna ...*, na

povreči lahko navežemo *tele*, *telička*, *telič*, *teletina*, podobno kot pri *pasti* (*se*) izpeljanke prve stopnje (*pasenje*, *pasika*, *pasišče* ...). S tem je prikazano, da se v besedno polje vključujejo tudi besedne družine.

3.2. Istega leta izide prva slovenska monografija s področja leksikalnega pomenoslovja avtorice Ade Vidovič Muhe (2000:59–62) in prinese izraz **pomensko polje**, ki je s pomenskimi sestavinami strukturirano pojmovno polje – predstavní svet, ki ga oblikuje UPS (uvrščevalna pomenska sestavina). Ta s svojo odprtostjo do drugih UPS po eni strani tvori največje pomensko polje, po drugi strani pa do različnih RPS (razločevalnih pomenskih sestavin), ki določajo pomene leksemov znotraj njenega pomenskega polja – najmanjše pomensko polje.

Graf 2: (Najmanjše) pomensko polje (A. Vidovič Muha 2000:62)

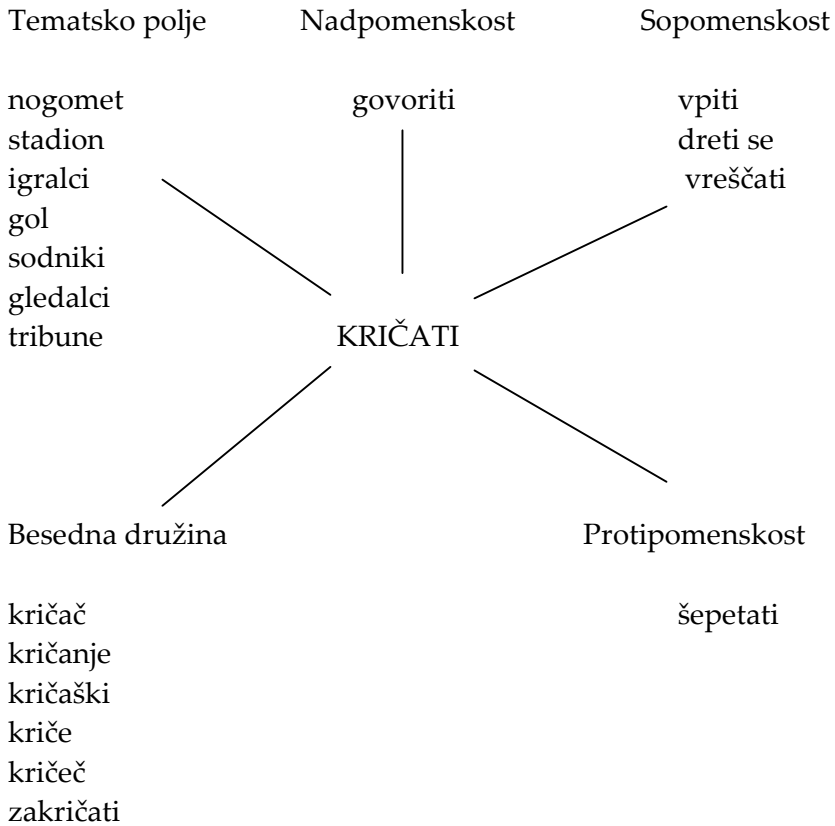

Iz grafa je razvidno, da je temeljno urejevalno načelo takega polja paradigatsko – določa ga UPS (nadpomenka), člani polja pa so razviti vodravno s sopomenkami, navpično pa z manjšalnicami, torej deli besedne družine, ki ohranjajo UPS (*stol*: UPS – pohištvo, RPS – za sedenje; *stol-ec*: UPS – pohištvo, RPS – za sedenje, majhno).

3.3. Leta 2000 izide še učbenik skupine avtoric *Na pragu besedila 2*, namenjen za gimnazije, strokovne in tehniške šole, ki je v slovničnem delu posvečen obravnavi besede z različnih vidikov. V poglavju o Pomenskih razmerjih med besedami (M. Križaj Ortar, M. Bešter idr. 2000:13–18) navajajo sopomenskost, protipomenskost, nadpomenskost/podpomenskost, pripadnost isti besedni družini in pripadnost **tematskemu polju**. Vanj se družijo besede, povezane z drugimi bese-

dami, in sicer na podlagi tematske povezanosti. Avtorice razložijo, da so tematsko povezane besede oz. besede določenih tematskih polj tiste, za katere ob poslušanju ali branju besedila že iz napovedi teme ali iz naslova sklepamo, katere bodo uporabljene v besedilu.

Graf 3: Pomenska razmerja besede *kričati* (M. Križaj Ortar, M. Bešter idr. 2000:13)

Avtorice torej pojmujejo tematsko polje v smislu sosedskih besed na sintagmatski ravni, kot ga razume Toporišič (1996, 2000) z izrazom besedno polje. Druga besedna pomenska razmerja (nadpomenskost, sopomenskost, protipomenskost in besedno družino) pa obravnavajo izolirano.

3.4. Poimenovanje besednih združb pri vseh omenjenih avtorjih te skupine je poenoteno na jedrni sestavini izraza, tj. **polje**. Le-to je naj-

verjetneje kalkirano po drugem delu nemškega izraza **Wortfeld**. To poimenovanje je v celoti prevzel Toporišič, saj uporablja termin **besedno polje**. Že Novak (2004:13) po Ahmanovi navaja, da se je v slovanskem pomenslovju utrdil termin **semantično polje**, uporablja ga tudi Vidovič Muha **pomensko/pojmovno polje**. Skupina avtoric se odloča za **tematsko polje**, ki ga določajo besede, združene po načelu človekove fizične, doživljajske in socialne izkušnje. Verjetno pa poimenovalna raznolikost v slovenskem prostoru ni edina, kot kažejo poimenovalne različice v germanistiki (Bartschat 1978; Bußmann 1999; Glück 1993; Lewandowski 1994), kjer srečamo naslednje izraze Bedeutungsfeld (pomensko polje), Wortfeld (besedno polje), Begriffsfeld (pojmovno polje), Sachfeld (stvarno polje) in lexikalisches Feld (leksikalno polje).

Med avtorji pa obstajata dve zelo jasni razliki pri razumevanju strukture polj tako, da Toporišič in skupina avtoric postavljata v ospredje sintagmatski, Vidovič Muha pa paradigmatški vidik organiziranja.

4. Celovit pregled pojmovanja pomensko organiziranih besednih združb v slovenistiki

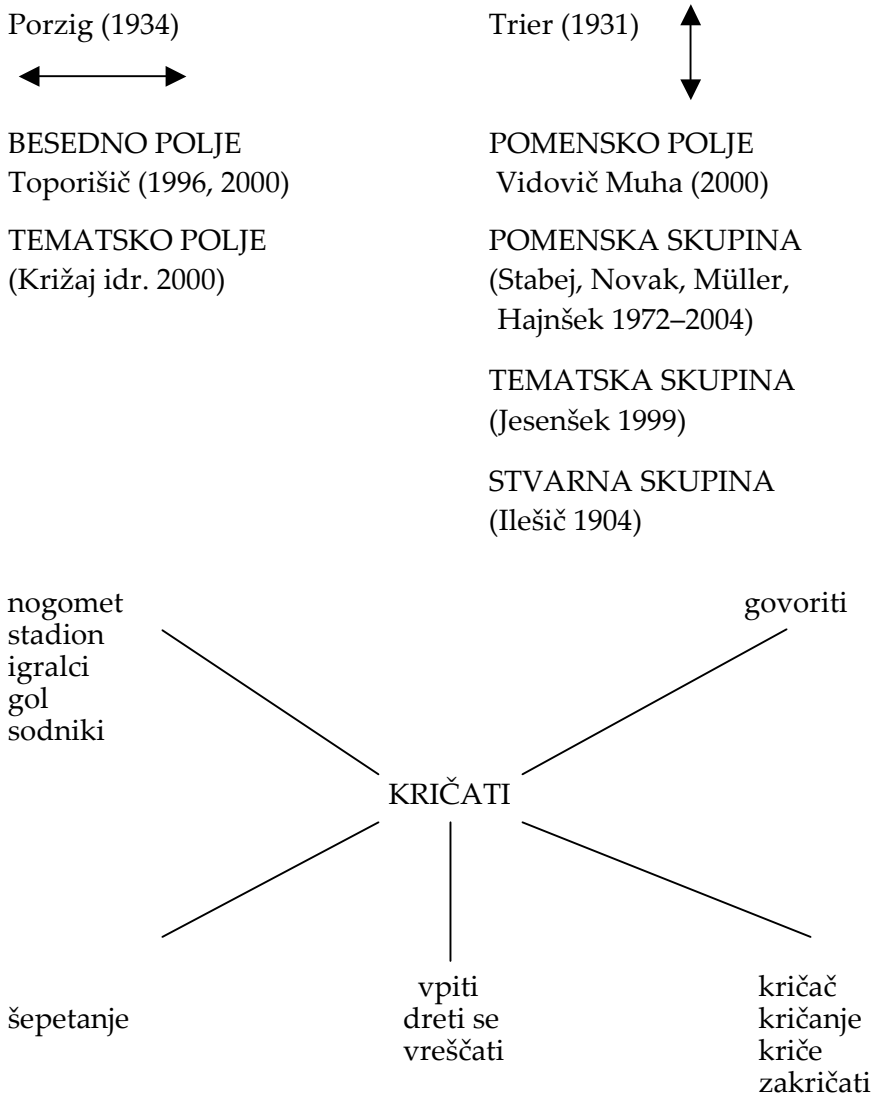
4.0. Izvor različnega poimenovanja in pojmovanja pomenskih besednih združb je najustrezneje razložiti s samim izvorom teorije pomenskih polj, ki je bila, kot znano, najintenzivnejša v germanistiki. Njen začetnik je Jost Trier (1931) s trditvijo, da se celoten leksikon nekega jezika obnaša kot struktura medsebojno povezanih elementov oz. polj, ki so hierarhično, paradigmatško organizirana. Nasprotno je pomensko polje pojmoval Porzig, izhajajoč iz t. i. elementarnih pomenskih polj z dvema besedama (npr. *sehen – Auge*), med katerima gre za sintagmatsko razmerje. V kasnejšem delu (Porzig 1950) je priznal večjo pomembnost poljem, o katerih je pisal Jost Trier in jih nato razvijal Leo Weisgerber. Njuna je imenoval paradigmatška, svoja sintagmatska.

V slovenistiki pa je v zadnjem obdobju razpravljanja opazna še ena posebnost, ki prav tako korenini v Trierjevem pojmovanju, razlikoval je namreč leksikalna (besedna polja) in konceptualna polja (pojmovno/pomensko/tematsko), pri čemer se konceptualna sestojе iz konceptov, leksikalna iz besed. Sestavine leksikalnega polja – besede ustrezajo sestavnim enotam ustreznega konceptualnega polja – konceptom.

Z vidika teh spoznanj bomo na primeru grafa o pomenskih razmerjih med besedami avtoric učbenika skušali urediti in sistemizirati pojmovno

ter izrazno raznolikost pomenske organiziranosti besedja z namenom, da ugotovimo skupne in različne točke zrenja vseh omenjenih avtorjev, ki so o tem razpravljali v slovenistiki.

Graf 4: Celoviti prikaz poimenovanja in pojmovanje besednih združb v slovenistiki na primeru besede *kričati* (M. Križaj Ortar, M. Bešter idr. 2000:13)

Protipomenskost vključena v POMENSKO SKUPINO	Sopomenskost vključena v POMENSKO POLJE	Besedna družina vključena v celoti v BESEDNO POLJE delno v POMENSKO POLJE
--	---	--

4.1. Razpravljalce obeh razdobij lahko uvrstimo v dve skupini. V prvo sodijo tisti, ki so pomensko organizirano besedje pojmovali hierarhično, tj. paradigmatško. Kot kaže, je to tudi najštevilnejša skupina, le-ta je v večjem delu (šest avtorjev) poenotena v jedrni sestavini termina (skupina) in manj v določilnem izrazu (pet pomenska, po eden tematska oz. stvarna). V manjšini so avtorji, ki pri pomenski povezanosti dajejo prednost sintagmatskim razmerjem in so poenoteni v jedrnem izrazu polje.

Bistvenega pomena je tudi, da so protipomenskost, sopomenskost in deli besedne družine eksplicitno vključeni v okvir večine paradigmatško pojmovanih pomenskih polj, pri sintagmatskem je to jasno povedano le za besedne družine.

Avtorji, ki uporabljajo jedrni izraz polje, opazujejo ožjo besedno združbo, navadno tako, ki jo organizira nadpomenka (pri paradigmatško strukturiranem polju, primer *pohišstvo*). Avtorji, ki pa uporabljajo izraz skupina, jo pojmujejo kot zelo široko besedno združbo, oblikovano po določenih vidikih, ki jih izloča mreža tipičnih zvez. To lahko razumemo tudi tako (Müller 1982: 157), da je pomenska skupina (npr. žival) z najširšo nadpomenko strukturiran paradigmatški sestav iz več pomenskih polj, ki jih organizirajo ožje nadpomenke (ptice, ribe, govedo, zajedalec, pes, pajek ...) ali s prilastkom zožene najširše nadpomenke (domača, gozdna, izumrla žival; ptica roparica, morska, sladkovodna riba ...).

5. Sklep

5.0. Pregled pojmovanja in poimenovanja pomensko organiziranih besednih združb v slovenistiki je pokazal precejšnjo mero zanimanja večjega števila avtorjev za ta pojav, čeprav so bile pobude za razpravljanje zelo raznolike. Tudi v slovenskem prostoru se potrjuje teza, da je ideja o leksikalni organiziranosti jezika izhajala v prvi vrsti iz najstarejših slovenskih slovarjev, ki so bili odraz evropske pedagoško-leksikografske tradicije, spodbujene še zlasti z razsvetljskim prizadevanjem za izobraževanje ljudi. Slednje je motiviralo nastajanje tematsko organiziranih spiskov besed, predstavljajočih nazorni nauk ali sliko sveta. Torej se lah-

ko strinjamo z mislijo Anje Nikolić Hoyt (2004:109), da je raziskovanje sistemskosti leksike najprej izhajalo iz praktičnih (leksikografije) in ne teoretičnih pobud (semantike). Slovenistično razpravljanje je vzorčni primer take poti v treh korakih: a) na začetku 20. stoletja pozornost zbudi onomaziološko sestavljen slovar iz leta 1789; b) potrebe sinhronne leksikografije ob nastanku SSKJ od šetdesetih do devetdesetih let 20. stoletja zahtevajo jasno definiranje pomenov in hierarhičnih razmerij med besedami; c) izključno teoretični nagibi razpravljanj se pojavljajo relativno pozno v okviru znanstvene slovnice in teorije leksikalnega pomenoslovja na začetku 21. stoletja.

5.1. Omenjen pregled je nastal iz dveh razlogov: prvič kot potreba po terminološkem izčiščevanju znotraj slovenistične stroke po načelu, govorimo o istem ali različnem; drugič kot nujnost po sopostavljanju domačih in tujih poimenovanj in pojmovanj z namenom, da šele izrazijska in pojmovna izčiščenost pogojujeta nadaljnje raziskave. Prav zavedanje, da je za leksiko bistvenega pomena paradigmatško organizirano pomensko polje, ki ga določa uvrščevalna pomenska sestavina, znotraj katerega je mogoče opazovati tudi strukturiranost besednih družin njegovih členov, je ob konkretnih raziskavah (Gašperič 2005, Matjašič 2006) pripeljalo do spoznanja o pomembnem vplivu pomenskega polja na sorodne besedotvorne pomene, zlasti na prvi in drugi stopnji tvorbe v besednih družinah. To pa potrjuje vpliv primarnih paradigmatških na sekundarne paradigmatške strukture (Coseriu 1967).

Literatura

- Coseriu, Eugenio. 1967. Lexikalische Solidaritäten. *Petica – Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft*, 293–303.
- Gašperič, Valerija. 2005. *Besedna družina in pomensko polje kot leksikalna podsistema: empirični prikaz na primeru samostalnika*. Diplomsko delo. Mentorica dr. Irena Stramljič Breznik. Maribor.
- Ilešič, Fran. 1904. O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi. *Časopis za zgodovino in narodopisje* I, 113–158.
- Jesenšek, Marko. 1999. Slovaropisje na Štajerskem do konca 19. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 355–372.
- Križaj Ortar, Martina, Marja Bešter Turk idr. 2000. *Na pragu besedila 2. Učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol*. Ljubljana : Rokus. Str. 13–18.

- Lajovic, Ivan. 1972. Uporaba slovarjev pri obravnavanju tekstov. *Problemi semantike, sintakse in obravnave tekstov*. Ljubljana. Str. 164–173.
- Matjašič, Brigita. 2006. *Povezanost pomenskega polja in besedne družine samostalnika kot dveh paradigmatko strukturiranih leksikalnih podsistemov*. (Magistrsko delo). Mentorica Irena Stramljič Breznik.
- Müller, Jaka. 1980. Pomenske skupine in pomenska sestava besed (samostalnikov). 36. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. Str. 35–46.
- Müller, Jaka. 1981. Pomenoslovje samostalniških besed. *Jezik in slovstvo*, 10–16.
- Müller, Jaka. 1982. Slovarsko pomenoslovje samostalnikov. *Leksikografija i leksikologija*. Beograd – Novi Sad. Str. 149–162.
- Müller, Jaka. 1989. Leksikografsko razvrščanje samostalniških pomenov. *Rječnik i društvo. Zbornik radova*. Zagreb. Str. 261–269.
- Nikolić-Hoyt, Anja. 2004. *Konceptualna leksikografija. Prema teaurusu hrvatskoga jezika*. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada.
- Novak, France. 1975. Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti skladnje. 11. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. Str. 37–48.
- Novak, France. 2004. *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev*. Ljubljana : Založba ZRC.
- Porzig, Walter. 1934. Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und literatur*, 70–97.
- Porzig, Walter. 1950. *Das Wunder der Sprache. Probleme. Methoden und Ergebnisse der modernen Sprachwissenschaft*. Bern und München.
- Stabej, Jože. 1954. Enu Mala Besedishe. *Slavistična revija*, 304–331.
- Stramljič Breznik, Irena. 2004. *Besednodružinski slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek za iztočnice na B*. Zora Priročniki 1. Maribor.
- Stramljič Breznik, Irena. 2005. Poskusni zvezek besednodružinskega slovarja slovenskega jezika za iztočnice na B in elektronska obdelava podatkov. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Zora 32. Maribor. Str. 193–205.
- Toporišič, Jože. 1996. *Slovenski jezik in sporočanje 2*. Maribor. Str. 89–91.
- Toporišič, Jože. 2000. *Slovenska slovnica: Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja. Str. 116–119.
- Trier, Jost. 1931. *Der deutsche Wortschatz im Sinnezirk der Verstandes: Die Geschichte eines sprachlichen Feldes, Band I: Von den Anfängen bis zum Beginn des 13 Jh.* Heidelberg.

Vidovič Muha, Ada. 1981. Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov. *Slavistična revija* 29, 19–42.

Vidovič Muha, Ada. 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.

Vir

Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: Elektronska izdaja na plošči CD-ROM. Ljubljana 1998.

Concepts and terms of word groups in Slovene studies

Summary

This article gives a review of the terminology of semantically organized lexical fields in Slovene studies in years 1904–2004. Terms are very different and heterogenous, because authors understand lexical organization in very different ways: some proceed from Trier's paradigmatically organized semantic field, some proceed from Porzig's syntagmatic organized semantic field.

Ključne riječi: leksikografija, leksikologija, leksička semantika, značenjsko polje, slovenski jezik

Key words: lexicography, lexicology, lexical semantics, semantic field, Slovene language